

Dr. Petar Čule - životni put

U listopadu 1982. msgr. Petar Čule, mostarsko-duvanjski biskup emeritus, s naslovom "nadbiskup giufitanski", koji mu je 1980. na odlasku u mirovinu kao svjedoku vjere dodijelila Sveta Stolica, obilježio je 40. obljetnicu biskupskoga ređenja. Za tu je prigodu priredio prikaz biskupova života katedralni župnik msgr. Anđelko Babić. Nije nam poznato da je ovo predavanje bilo objavljeno.

O životu i djelu nadbiskupa dr. Petra Čule - koji je rođen 18. veljače 1898., ređen za svećenika u Sarajevu, 20. lipnja 1920., za biskupa u Mostaru, 4. listopada 1942., a preminuo u Mostaru, 29. srpnja 1985. - održan je u povodu 5. obljetnice njegove smrti, 1990. godine, znanstveni skup u Mostaru. Objavljen je 1991. i zbornik radova njemu u čast pod naslovom Za Kraljevstvo Božje, u skladu s njegovim biskupskim geslom.

Don Anđelko Babić rođen je u Gracu kod Neuma, 12. kolovoza 1918., zaređen za svećenika u Sarajevu, 29. lipnja 1942., a preminuo kao katedralni župnik u Mostaru, 14. travnja 1983. Bio je biskupov tajnik od 1943. do 1945. Opširnije o njemu u monografiji Da im spomen očuvamo, Mostar, 2000., str. 333-335. Njegove je propovijedi Iziđe sijač sijati u drugom proširenom izdanju priredio i objavio don Božo Goluža, Mostar, 2010.

Učinilo nam se zgodnim ove godine, u kojoj pada i 120. obljetnica rođenja biskupa Čule i 100. obljetnica rođenja župnika Babića i njegova 35. obljetnica smrti, prirediti ovo pregledno predavanje, koje smo popratili potrebnim bilješkama za suvremenoga čitatelja. U nezaboravan spomen ove dvojice hrabrih Kristovih slugu i vjernih službenika Crkve u Hercegovini.

Ratko Perić

Rodni kraj

Neretva dijeli Hercegovinu na dva dijela. Desna strana s katoličkom većinom, a lijeva s katoličkom dijasporom. To isto čini i s Mostarom, njega dijeli na dva dijela. Pa i ta podjela grada pruža sličnu sliku. Na lijevoj strani rijeke stari je dio grada, trgovački, poslovni i administrativni s manjim brojem katolika, a na desnoj noviji dio grada, sve do skora predio obiteljskih kuća s rijetkim ustanovama i trgovinama. U novije vrijeme robna kuća i mnogo trgovačkih radnja i veliki blokovi stambenih višekatnica na desnoj strani Neretve. - Na toj je strani franjevački samostan s crkvom koja je do sada bila jedina katolička crkva u gradu. Na toj strani nikla je i nova katedrala, koja je tek zadobila vanjski oblik, a dorada unutaršnjeg izgleda još će trajati koje vrijeme.

U ovom dijelu grada jedna ulica vodi od centra prema zapadu. Sva je u sjeni golemih platana i daje tom dijelu grada ljepotu koja se drugdje rijetko susreće. Negdje pri kraju te ulice, koja danas nosi naziv Šetalište nalazi se pri brežuljku zgrada biskupije. Impozantna građevina iz onoga minulog vremena kada se u gradnji ovakvih objekata više pazilo na reprezentativnost nego na funkcionalnost. Sva je u zelenilu, ima zaseban kolski prilaz, a pješake s ulice kamene stepenice vode do lijepa pročelja nad kojim se diže balkon s lijepo izgrađenim biskupskim insignijama. U toj je zgradi već 36 godina domaćin današnji biskup dr. Petar Čule. On je treći biskup koji tu rezidira. Iako je dr. Petar Čule od 1942. glavni stanovnik te zgrade, nije se kroz sve to vrijeme u njoj nalazio. Kako se morao kroz nekoliko godina nalaziti na drugom mjestu, bit će o tom kasnije govora.

Zaposjeo je kao biskup tu zgradu sa 44 godine. A danas je to osamdesetgodišnjak. Pisac ovih redaka bio je također kratko vrijeme na početku svoje svećeničke karijere stanovnik te kuće. Kroz to vrijeme vršio je službu tajnika biskupa Čule, pa je tako imao mogućnost da svoga ordinarija izbliza upozna, a i da od mnogih osoba, bilo svećenika, bilo biskupove rodbine čuje dosta toga što pruža dobra uvida u životni put biskupa Čule. Kako sam sa zanimanjem otkrivao pojedine etape toga puta, mislim da će i čitatelji s istim zanimanjem to pročitati.

Nedaleko od Mostara prema jugozapadu prostire se lijepo polje dugo tridesetak kilometara, a široko 3-4 km. U ljeto je to zaista polje, a zimi jezero, zato nosi naziv Mostarsko blato.

Ljudi koji nisu povirili u Hercegovinu, nego je poznaju iz priča i knjiga, obično je zamišljaju krševitu, brdovitu, s malim terasastim podzi-

dama, s ponekim vrtićem ili s ponekom njivicom u krševitoj pustinji. Poslije vide neke dijelove Hercegovine posute pitomim brežuljcima i plodnim poljima zasađene vinogradima i breskvicama, kad vide velike površine zasijane žitaricama, zasađene paprikama, rajčicom i duhanom, stranac se pita je li to zaista Hercegovina? Da, nije sva Hercegovina pokrivena krševitim brdinama niti se sva ljeti pretvorila u sprženu pustinju. Ima u njoj i rijeka i rječica i veoma pitomih područja. Jedno takvo pitomo područje jest i Mostarsko blato, sa svih strana okićeno selima. Na istočnoj strani Blata, uz cestu koja vodi iz Mostara prema Ljubuškom nalazi se i selo Kruševo. Tu se 18. veljače 1898. rodio biskup dr. Petar Čule.

U novije doba probijen je tunel kroz koji vode iz Mostarskog blata odlaze u Neretvu već u rano proljeće. Polje se može puno bolje iskorištavati nego prije. Ali i prije su stanovnici toga područja bili ekonomski jači, nego stanovnici brda. A znamo da i u ekonomski jačim područjima, razumljivo, netko je imućniji netko siromašniji. A biskup Čule rodio se u jednoj imućnoj obitelji toga kraja, koji nije siromašan. Otac mu je Jure, koga su svi u selu zvali Juriša, a majka je Jaka /Jakoba/ r. Šarac. Petar je rođen kao treće dijete, bilo ih je šest braće i tri sestre. Premašen je broj dakle one davne braće koji su prema legendi doveli Hrvate na jug. Rodio se u ono doba kada još ne bijaše straha od demografske eksplozije, kada je priroda bila jedini regulativ i kada je "vita humana" [ljudski život] bila u svetoj cijeni.

Njegov je otac ipak znao što je to "odgovorno očinstvo", pa je već u ono doba četiri sina dao na daljnje školovanje, dva ostavio na dobru seoskom posjedu, a kćeri poudao.

Prigodom imenovanja dr. Petra Čule za biskupa pisao je tada o njemu i njegovoj obitelji tadašnji župnik u Kruševu pok. don Ante Romić u *Vrhbosni*, pa, između ostalog, o njegovu ocu Juriši piše ovako: "S mnogih razloga je Juriša poštovan [u svom kraju], te uživa pravi autoritet. Poštenjačina je, koji po prirodi ima nešto od plemstva u držanju i vladanju. On je glavni faktor u selu. Bez njega se ne može zamisliti i kakva akcija, koja tangira općenitost. Kruševo je do god. 1924. pripadalo župi Ljuti Dolac. Zbog udaljenosti od župskog centra osjećali su Kruševljani potrebu samostalne župe. Na čelu podhvata da se osnuje župa bio je Juriša. On je od svih najviše žrtvovao vremena, novca i truda, da se sazida župski stan. Pa kad je župnik prije nekoliko godina počeo s pripremama za gradnju crkve, našao je najviše oslonca na starini Juriši. Selo nije imalo škole. Danas je sazidana za tri učiteljske sile. I tu on ima kao predsjednik odbora velikih zasluga u zauzimanju

i organizaciji radne snage seljana. Jednom riječi: on je pokretač napretka u svojoj okolini.¹ Eto vrlo lijepa svjedočanstva o pok. Juriši iz prve ruke. Župnik u istom članku dodaje da je njegov sin Petar "baštinik prirodnih vrlina svog oca..." Ove župnikove riječi, vidjet ćemo to kasnije, poprimile su tek u novije doba pravo značenje. Kao što je otac bio inicijator i glavni nosilac tereta oko mnogih pothvata, koji su bili za opće dobro i napredak njegova sela, tako će kasnije i njegov sin Petar kao biskup u Mostaru biti pokretač mnogih pothvata u biskupiji, kao što su restauracije i popravci mnogih župnih centara u biskupiji, podizanje novih kada je na ledini trebalo zatemeljati župni stan i crkvu. I ne samo da se u Hercegovini u doba njegova biskupovanja nije sagradio nijedan crkveni objekt bez njegove inicijative, nego je svaki od njega primio i znatan materijalni prinos.

Djetinjstvo i prvi koraci u život

Iz prvih sati života jedna mala zanimljivost. Iako je selo, u kome je Petar rođen, udaljeno 6 km od župnog centra, još isti dan je kršten. Prije su se ljudi žurili s krštenjem. Nitko nije želio nekršteno dijete držati u kući. Ljudi su onda znali, kao i Origenov otac, što znači krštenje.

O Petrovu se djetinjstvu nema što posebno reći. Proživio ga je kao i svako drugo dijete u onom kraju. Ni danas na selu, a u ono doba pogotovo, hercegovačko seosko dijete ne živi u besposlici dosađujući sebi i drugima, ne prolazi seoskom djetetu dan u samoj igri. Čim se osovi na noge, odmah mu se određuju kućni poslići koji su prilagođeni njegovoj snazi i uzrastu, kao n.pr. da pazi na manju braću i sestre, da odnese ocu na njivu neku potrebnu stvar, da čuva stoku u brdu ili u ogradi. Itd. Tako je teklo djetinjstvo i našega Petra. Dakle, kao i druga djeca imao je i druga zaduženja i davao svoj prinos kućnim poslovima. U nečemu se ipak izdvajao od druge djece. Bio je pobožniji od drugih. Svoje izvrsno pamćenje upotrijebio je i u to da je s pet godina znao sve molitve kršćanskog nauka, a u šestoj godini znao je napamet i pred susjedima molio u korizmi često cijeli Gospin Plač. Podugačak je to, a zbog arhaičnog jezika i nekih nejasnoća i prilično težak osmerački ep. Rijetko ga koja osoba i u odrasloj dobi zna napamet, makar se to u korizmi i svakodnevno molilo, a eto pobožni ga je mališan Petar znao. Još prije polaska u školu znao je čitati i upotrebljavati osnovne računске radnje. I inače se može reći: što god

---

1 ANTE ROMIĆ, "Dr. Petar Čule, biskup mostarsko-duvanjski-trebinjski", u: *Vrhbosna*, 9-10/1942., str. 205-208, citat: str. 205.

je namjerno ili slučajno dolazilo u tu bistru glavicu u njoj je i ostajalo. Tako pjesme, što su se uz gusle pjevale ili ih je negdje pročitao, savršeno je pamtio. Znao je još kao dijete mnoge pjesme iz Kačićeva *Razgovora ugodnog*.

O njegovu se pohađanju osnovne škole znalo ono što je sam kasnije spominjao, da se u školi učilo malo i jadno, jer su sva četiri razreda bila u istoj sobi i sve ih je vodio jedan učitelj. Pa i u takvoj školi Petar je pokazivao bistrinu i prirodnu nadarenost tako da su njegovu ocu Juriši i župnik i učitelj a i drugi preporučivali da dijete dadne na daljnje školovanje. A Juriša je i sam tako mislio i možda i prije njihovih savjeta donio svoju odluku.

Petar 1909. dolazi u travničko sjemenište i postaje učenik travničke gimnazije. Zanimljivo: od njegova rodnog sela do Širokog Brijega ima samo tridesetak kilometara. Dakle, tu blizu nalazilo se franjevačko sjemenište i gimnazija, a župnik mu je bio franjevac, pa će se svatko upitati kako ga sve te okolnosti ne usmjeriše na školovanje tu blizu, nego ode u daleki Travnik? I danas Travnik nije blizu, a u ono doba zbog slabih prometnih veza mora da je tadašnjem čovjeku izgledao udaljeniji nego današnji Reykjavik. Kada je Petar svršio četvrti razred, fra Pio Knezović [1863.-1916.], župnik u Ljutom Docu [1908.-1910.], želio ga je poslati na Široki Brijeg i u toku ljeta tri je puta dolazio iz svoga Ljutog Doca do Juriše u Kruševo. Nije žalio svaki put prevaliti po hercegovačkoj žegi put od 12 km da Jurišu nagovori kako bi maloga dao u širokobriješko sjemenište. A Juriša je opet bio čvrst u odluci da dijete pošalje u Travnik.

A odakle je Juriša znao za travničko sjemenište i gimnaziju? Imao je blizog rođaka dijecezanskog svećenika don Andriju Aničića [1875.-1905.] koji je bio rodom iz Jasenice kod Mostara, a on i Juriša od dvije sestre. Aničić je preko ljeta kao bogoslov dolazio često, a i kao svećenik ponekad svom rođaku Juriši od kojega je bio dvije godine mlađi. Don Andrija je njega napućivao da svoga Petra uputi u Travnik. Kada je došlo vrijeme odluke, don Andrija je već bio davno u grobu, ali njegov je savjet bio živo prisutan u Juriši. Naime, don Andrija Aničić umro je kao župnik u Blagaju 1905., tj. u godini kada je Petar pošao u osnovnu školu.

Dakle, Petar je 1909. uputio molbu za prijem u travničko sjemenište. Molba je predana Biskupskom ordinarijatu u Mostar. Međutim, župnik fra Pio izradio je da se molba pošalje u Široki Brijeg, a malom je Petru stigla poruka da mu se molba za Travnik izgubila i da treba napisati i poslati drugu. A prva molba, iako je stigla na Široki Brijeg,

nije tamo doživjela uspjeh. Petar je tu odbijen zbog nepovoljne liječničke svjedodžbe. Naime, mostarski liječnik Kucharski² napisao je da je molilac kao dijete bolovao od malarije. I stvarno je bilo tako. Ta je bolest bila epidemijski raširena po svim selima oko Mostarskog blata, kao što je harala oko drugih močvara kao n.pr. u delti Nere-tve. Današnjem je čovjeku teško predočiti kako su u ono doba sve bare, kaljuže i močvare bile pravi raj za komarce, a kemija nije davala kao danas insekticide koji bi ih ništili, niti je medicina pružala kakva profilaktična sredstva koja bi ljudskom organizmu davala otpornu snagu. Petar je od te bolesti bolovao u ranom djetinjstvu. I jedva ostao živ. Bolest ga je dotle bila shrvala da je jednom bio zamalo tako da su bili zapalili i mrtvačku svijeću. Liječnik je uočio posljedice te bolesti te malom sjemenišnom kandidatu stavio nepovoljno mišljenje o njegovu zdravstvenome stanju. Koliko se ljudi i u svojoj struci, a izvan struke pogotovo varaju. Liječnik tom slablašnom dječaciću nije predvidio mnogo životnih dana, a Bog se, srećom, nije smatrao obvezatnim da poštuje njegovo stručno mišljenje, pa je odredio da Petar i kao osamdesetogodišnjak bude čil i snažan kako se možemo osvjedočiti na ljetnim krizmama kad podnosi takav teret koji bi bio težak i za čovjeka koji ima polovicu njegove dobi.

Vratimo se ponovo u Petrovo djetinjstvo. Molba koja je poslana u Travnik - srećom ili Božjom odredbom - povoljno je riješena. Petar je bio primljen u travničko sjemenište. Nije puno smetalo to što je vijest o primitku stigla sa zakašnjenjem zbog slabih prometnih i poštanskih veza. I Petar zbog toga stigao dan-dva kasnije s ocem Jurišom u vezirski grad.

Gimnazijski dani

Prvih dana u travničkoj gimnaziji Petar se Čule slabo snašao. Prvi je razlog tomu što je iz osnovne škole u Ljutom Docu ponio slabu podlogu. A drugi je razlog možda još odlučniji. U travničko je sjemenište tada dolazilo malo seoske djece. Većina je učenika dolazila iz malih bosanskih gradića. Te su bosanske čaršijice ipak imale kvalitetnije škole, nego što su bile one seoske. A što je još važno ta su čaršijska djeca bila otvorenija i smionija nego ona sa sela. I među tom otvorenom i smjelom čaršijskom djecom mali se seljačić iz Kruševa osjećao

---

2 Simon Kucharski (1858. - 1914.), Poljak, kotarski liječnik u Ljubuškom od 1891., zatim u Mostaru od 1904. do smrti, 1914.

nesiguran u se i izgubljen, bojažljiv. Seoski patrijarhalni odgoj i danas sputava u djetetu otvorenost i inicijativu. Djetetu se neprestano podvikuje: miruj, šuti, ne čini se živ! A tada, početkom ovoga vijeka bilo je toga kudikamo više. I eto, prvi mjesec mali Petar davao je u školi vrlo loš dojam. I sam je opažao da je loš učenik i pribijavao se da će ga uprava sjemeništa poslati kući. Međutim, taj krizni period ove male seoske biljčice u novim uvjetima života nije trajao dugo. Već poslije mjesec-dva razrednik u njemu zapaža rijedak talent. Jednom zgodom njegovi su odgovori iz latinskog napravili iznenađenje. Razrednik ga pohvali pred razredom. Pohvala je malom Hercegovcu dala krila, odjednom je iskočio među najbolje učenike i takav je ostao kroz cijelu gimnaziju. Još dvije decenije poslije njegova odlaska iz travničke gimnazije sjećam se kako sam slušao od starih profesora da je Petar Čule bio među najdarovitijim učenicima što ih je ikada imala gimnazija.

***

Travnička je gimnazija pružala izvanredne uvjete za razvoj mlada čovjeka i na duhovnoj i na intelektualnoj liniji. Osim svoje metode kojom je putem tzv. *castra i concertationes*³ stimulirala učenike na učenje, imala je načina da ih angažira u izvanškolskim aktivnostima koje će im kasnije u životu jako dobro doći. Učenici su tu n.pr. davali izvanredno uspjele drame, pa i operete, a garderoba za ovakve poslove bila je bogata gotovo kao i garderoba sarajevskog kazališta. Naime, godinama se to skupljalo i čuvalo. A imala je ta gimnazija i vrlo kvalitetan orkestar koji je na priredbama izvodio i teže klasične komade pa tako generacije i generacije učenika glazbeno odgojilo. A opet kroz literarnu i misijsku sekciju gimnazijalci su se učili možda rjeđe samostalnom literarnom stvaranju, a više javnim nastupima.

No, ova je gimnazija imala za mnoge Hercegovce svoju tragičnu nevolju. Smještena u središnjoj Bosni, s oštrom kontinentalnom klimom bila je za male Hercegovce koji su dolazili iz toplije mediteranske klime do zla jada pogibeljna. Što je značilo za jedno hercegovačko dijete, koje je u svom kraju jedva kada vidjelo snijeg, doći u ovo alpsko područje u kom već sredinom studenoga snijeg pritisne zemlju i drži

3 *Castra* su latinski vojni tabori ili bojni redovi, a ovdje se, u prenesenu značenju, radilo o gimnazijskom natjecanju između razreda (tabora) u poznavanju gramatike ili u znanju riječi klasičnih jezika, grčkoga i latinskoga; a *concertationes* slična natjecanja između pojedinih izvrsnih učenika. Pobjednik bi bio proglašivan "imperatorom"!

je pod niskim temperaturama do sredine ožujka. I u tu oštru klimu dovesti djecu u razvoju, tekstilom nedovoljno zaštićenu, a obično nedovoljno uhranjenu, značilo je izvrgnuti ih opasnosti oboljenja od ove ili one upale, a ponajčešće se radilo o upali pluća i upali podrebrice, što je kasnije redovito vodilo tuberkulozi pluća. Znamo za mnogo slučajeva da su hercegovački momčići, natprosječno visoki, čvrsti i snažni, oboljevali u oštroj travničkoj klimi - kao i Petar Barbarić [1874., Travnik: 1889.-1897.] - i otišli prerano u grob. A drugi su bolest jedva prekucali i cijeli život nosili i osjećali njezine posljedice. Dakle, kada se oštroj klimi pridružila slaba odjeća, slaba ishrana, a u doba intenzivna rasta, kada je organizam posebno osjetljiv, jer još nije stabiliziran, katastrofe su nekima bile neminovne. Tu je nevolju također doživio, pa srećom preživio, i Petar Čule. Bio je u trećem tadašnjem razredu kada je 1912. obolio od upale podrebrice. Bolest je vukao i kroz četvrti razred. Godine 1913. poslaše učenike kućama, jer je država oduzela dio sjemeništa za bolnicu bojeći se zbog balkanskoga rata i sama ratnog zapletaja. Ali, kako Austrija tada nije stupila u rat, sjemeništu su vraćene oduzete prostorije i ono je opet proradilo. Gimnazijalci su se vratili, ali mali Čule ne. Kako se osjećao slab, molio je poglavare da može i dalje ostati kod kuće. Udovoljili su mu. A te godine u ljetu uprava sjemeništa ga obavijesti ako ne ozdravi da ga više ne će ni primiti. Liječnik u Mostaru pregledao je maloga Petra i izdao svjedodžbu da je potpuno zdrav, ali malokrvan. S tom je svjedodžbom primljen u sjemenište, a gimnazija ga je obvezala da mora sve predmete četvrtog razreda polagati, pa ako prođe, onda tek upisati peti. To je zahtijevalo puno umnog napora. Taj napor malokrvnog momčića, pa k tomu još jedna nevolja koju je doživio godinu dana prije toga, učiniše da je godinama kasnije patio od glavobolje. Naime, u nestašnoj igri jedan ga je vršnjak snažno udario u glavu teškom grudom snijega, pa je ova njegova nesmotrenost Petra skupo stajala.

A obično jedna nevolja ne dolazi sama. U četvrtom je razredu Petra pogodila tuberkuloza pluća s kavernom, koja je ipak ubrzo zarasla. Dakle, ono što je mnoge hercegovačke učenike u grob oborilo, zamalo da nije i njega. No unatoč svim ovim zdravstvenim nevoljama i neredovitu pohađanju škole, Čule ipak ostaje najbolji učenik u svojoj generaciji i kao takav postaje u IV. razredu prefekt Male Marijine kongregacije, a kasnije će kao maturant, a najbolji učenik u gimnaziji, postati prefektom Velike kongregacije. Još od onoga doba potječe njegova posebna pobožnost prema Gospi i tu je pobožnost zadržao svega života. Osim drugih načina, kojima je to pokazivao, molio je svakodnevno posvetnu molitvu Gospi i njezinu kronicu. Imao sam

se prilike osvjedočiti kako to ne čini šablonski, nego veoma sabrano i s uživljavanjem u otajstva. Takav dojam stječe onaj tko pritom gleda njegovo vanjsko držanje.

U ono je vrijeme bio običaj da učenici već u sedmom razredu (a to je današnji treći) gimnazije primaju tonzuru, tj. postaju klerici. A Čule i njegovi kolege primili su tonzuru još godinu prije, dakle u šestom razredu. Bila je to 1915. godina. Godinu dana je već trajao Prvi svjetski rat, neki su u razredu navršili 18 godina, pa da ih vojska ne bi zgrabila, dali su cijelom šestom razredu tonzuru, jer su time kao klerici bili oslobođeni od službe u vojsci.

Ta promjena još ne bi bila neugodna, da rat nije donio većih poremećaja, a s time i nepravilnosti za ustanovu i za učenike. Odmah po izbivanju rata polovica sjemenišne zgrade rekvirirana je za bolnicu, stoga su pod jesen 1914. mogla doći u sjemenište samo tri najstarija razreda, pa i s tim smanjenim brojem učenika škola je počela tek 2. prosinca. Nešto kasnije gimnazija je pozvala i peti razred, tako da su i te školske godine četiri viša razreda uspjela završiti godinu. Ovdje je potrebno pripomenuti još da ni taj mali broj gimnazijalaca nije u sjemeništu imao gdje spavati, nego su spavali kod jednoga bogatog muslimana u gradu, kojega je sin također pohađao gimnaziju kod isusovaca, naravno kao vanjski đak.

Da je rat donio samo skučen sjemenišni prostor i samo poremećaj u nastavi, i to je za ovakvu ustanovu veliki jad. Ali uz rat dolaze i druge nevolje. Kada molimo u litanijama Svih Svetih da nas Bog, po zagovoru nebesnika, oslobodi od teških patnja i zala, među ostalim vapimo da nas poštedi "od kuge, glada i rata". Ova sva tri zla idu zajedno iako ne ovim redom. Najprije dolazi rat, a za njim se vuče glad, a na ispaćeni organizam lako jurišaju bolesti. Tako je rat donio dio i gladi i bolesti u travničko sjemenište. I Čule je zbog slabe ishrane, a vukući redovit teret naporna školskog učenja, naprtio sebi bolest nerava. I liječnik mu je zabranio učenje. Mogao je redovito pohađati nastavu, ali izvan škole nije smio ni otvoriti knjige. Stoga je vrijeme, dok su drugi učenici sjedili u svojim "muzejima" i spremali se učeći za sutradan, Čule upotrebljavao za šetnju na igralištu ili po sjemenišnom vrtu. Pri tom mu je često pravio društvo tadašnji magister Mato Filipović [1888.-1957.]. Pa iako mu je ta godina bila po zdravlje teška, a po učenje sasvim nezgodna, na kraju te godine Čule ima u svjedodžbi od početka do kraja ocjene "izvrstan".

Nadošao je i završni razred. Dođe i matura. Početak ljeta 1917. Tada travnička gimnazija nije imala prava javnosti pa su njezini učenici

polagali maturu - od koje nitko nije mogao biti oslobođen - pred komisijom sarajevske gimnazije. Čule je pred tom komisijom tako briljirao da mu je vladin inspektor i predsjednik komisije Kodlich odmah ponudio državnu stipendiju za studij na sveučilištu. Ali Petar Čule imao je već svoj određen pravac koji ga je odveo na studij bogoslovlja.

Prema misništvu

Pod jesen 1917. Čule dolazi u interdijecezansku bogosloviju u Sarajevo. U njoj se našlo svega 18 bogoslova, a od toga šestorica za mostarsko-duvanjsku i trebinjsku dijecezu.⁴ A ostali - 11 iz vrhbosanske i 1 iz banjalučke. No nakon rata broj se bogoslova znatno povećao dolaskom većega broja dalmatinskih bogoslova. Do tih dana u Zadru se nalazila centralna bogoslovija za sve dalmatinske biskupije, kako je Zadar došao pod Italiju, dalmatinski su bogoslovi prebačeni u Sarajevo.

Kada je Čule kasnije kao svećenik i biskup spominjao svoje bogoslovne dane, rado je govorio o svojim profesorima u teologiji. A isusovci su bili i poglavari i profesori. Imao je za njih mnogu riječ priznanja i pohvale. Nije hvalio njihovu visoku teološku spremu, nisu to bili nekakvi vrsni i renomirani stručnjaci, nego su mu imponirali kao uzorni svećenici i redovnici. Svojim životom i držanjem pobudno su djelovali na još nestabilizirane mlade duše, koje su u toku svoje duhovne izgradnje željele vidjeti već izgrađene uzore.

Poslije treće godine teologije je Petar Čule zaređen za svećenika 20. lipnja 1920. u dobi od 22 godine. Sada, kada studij teologije traži šest godina ili čak sedam, kada se ređenje prima negdje poslije šeste godine, ovo ređenje poslije treće godine studija izgleda pomalo čudno. Da, tadašnji studij teologije trajao je svega četiri godine, a toliko je po prilici trajao i studij na svim drugim fakultetima.

Petar je Čule primio sakrament svećeničkog reda od dr. Ivana Šarića,⁵ tadašnjega kapitularnog vikara vrhbosanskog, a kasnije nadbi-

---

4 Za Mostarsko-duvanjsku biskupiju, osim Petra Čule (ređen 1920.), bili su: Marko Zovko (ređen 1917.), Stanko Čotić (ređen 1919.) i Blaž Tomas (nije zaređen); za Trebinjsko-mrkansku: Ivan Maslač (ređen 1918.) i Mitar Papac (ređen 1919.).

5 Ivan Šarić (1871. - 1960.), zaređen za svećenika 1894., imenovan pomoćnim vrhbosanskim biskupom 1908., nakon smrti nadbiskupa Josipa Stadlera 1918.

skupa, koji će kao nadbiskup i metropolit biti Čuli konsekrator kod biskupskog posvećenja.

Mladu je Misu Petar imao devet dana poslije, na svoj imendan 29. lipnja iste godine kada je primio sv. red. Nije Mlada Misa bila u udaljenoj župnoj crkvi u Ljutom Docu, nego u seoskom groblju u sjeni hrastova. Tu je uz mladomisnika bio prisutan otac, bliža rodbina i puk župe. Majka je mladomisnikova na groblje dopraćena godinu dana prije toga. Dakle, nije doživjela Petrovo mladomisničko slavlje.

Ništa nisam mogao doznati o vanjskoj proslavi Mlade Mise. Pretpostavljam da je to bilo skromno. Bit će da je to bila svečanost samo za uži krug rodbine i prijatelja. Nije se tada slavilo s velikom pompom. Period između dva rata donio je svečanije slavlje Mladih Misa, ali još uvijek s velikim naporom da se istakne duhovna dimenzija događaja. Kada su se poslije II. svjetskog rata stabilizirale prilike u ekonomskom i drugom pogledu, razmahalo se slavljenje Mladih Misa - sve pompoznije, sve bučnije s uočljivim povećanjem manifestativnog i dernečkog obilježja, s velikim materijalnim ulaganjima, koja poprimaju izgled sjetve koja ima donijeti obilnu (materijalnu!) žetvu. Tu nijedno zrno ne smije otići u trnje i na kamen, nego ima donijeti trideseterostruk, šezdeseterostruk i stotruk rod. Ovaj kermes uz Mladu Misu, koji bez sumnje ide na račun duhovne strane, još nije doživio duhovnu kulminaciju. Svaki novi slučaj znači i povećanje vanjskoga sjaja. Zanimljivo da se još nije čulo ni za jedan slučaj da netko taj modi kontrira s jednom Mladom Misom, koja bi bila posve skromna, bez onih dugih i šablonskih deklamacija, bez poziva "za obiteljski stol", bez plavih koverata, bez dernečkog izživljavanja... koja bi bila posve duhovan doživljaj novomisnika i kršćanske zajednice i oprana od sajamskih i numizmatičkih naplavina.

Vratimo se opet mladomisniku Čuli. Naš mali čovjek-vjernik misli kada netko dođe do Mlade Mise da više nema što učiti. Da se Petar Čule našao u nekoj drugoj biskupiji, njegov bi biskup znao za prirodne talente svoga mladomisnika i omogućio bi mu daljnji teološki studij. Međutim, ovom je mladom svećeniku doteklo toliko snalažljivosti i hrabrosti da se sam pobrinuo za svoje teološko usavršavanje. A mora se priznati, išle su mu na ruku i neke sretne okolnosti. Naš

---

obnašao dužnost kapitularnoga vikara do 1922., kada je imenovan vrhbosanskim nadbiskupom, od 1945. živio u emigraciji, preminuo u Madridu 1960., vidi: PAVO JURIŠIĆ, *Ivan Šarić vrhbosanski nadbiskup*, Sarajevo, 2007.

poznati povjesničar o. dr. Miroslav Vanino [1879.-1965.], kasniji dopisni član JAZU, imao je prijateljskih veza po Francuskoj, pa je ondje isposlovaao četiri stipendije, i to tri za Institut Catholic u Parizu, a jednu od kardinala Merciera za teološki fakultet u Louvainu. Prve tri stipendije iskoristili su Đuro Gračanin,⁶ Ivan Merz⁷ i Juraj Ščetinec,⁸ koji kasnije postadoše znameniti u kulturnoj i katoličkoj javnosti. A četvrta zapade našega Petra Čulu, koji nije ostao manje od njih uočljiv javnosti, iako je njegovo djelovanje izvan metropole, u neuočljivoj provinciji.

Pod jesen 1920. sva četvorica se zajedno uputiše iz Zagreba prema zapadu. Ali, ubrzo se na Zidanom mostu rastadoše. Prva trojica odoše preko Trsta u Pariz, a Čule preko Beča u Louvain.

S kakvim je nadama došao u Louvain, nije nam poznato, ali je poznato da je zbog nekoliko razloga želio odatle što prije otići. Prvo, stipenditor pariška nadbiskupija zapade u financijske nevolje, pa iako Čuli nije otkazana stipendija, njemu bijaše neugodno da bude na teret ustanovi koja se davi u novčanim nevoljama. Drugo, sistem studija u Louvainu nije bio onakav kakva je Čule želio. Tu su studirali svećenici koji su na drugim stranama već završili teologiju, a željeli su se specijalizirati za pojedine njezine grane. Zato su tu profesori po cijelu godinu obrađivati jednu *kvestiju* - teološko pitanje. To je bilo dobro za odgoj budućih visokih stručnjaka i pisaca, a Čule je želio produbljenje općega teološkog studija. A treći razlog zbog kojega je želio napustiti Belgiju bijaše neugodna klima. No, od svih ovih razloga najglavniji ipak bijaše onaj novčani. I Čule odluči prijeći u Innsbruck. Radi toga se 1921. o Uskrsu vratio u domovinu.

Biskup Šarić, tadašnji kapitularni vikar u Sarajevu, pokušao mu je pribaviti stipendiju bosanske vlade. Poslije uvida u Čuline svjedodžbe, bez poteškoće su mu to obećali samo je još trebalo priložiti svjedodžbu o imovnom stanju roditelja. Ali biskup fra Alojzije

---

6 Đuro Gračanin, rođen u Gacku 1899., svećenik Vrhbosanske nadbiskupije, profesor apologetike i ekleziologije na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Zagrebu, gdje je preminuo 1973.

7 Ivan Merz, rođen u Banjoj Luci 1896., preminuo u Zagrebu 1928. Tijelo mu se čuva u bazilici Srca Isusova u Palmotićevoj. Beatificirao ga papa Ivan Pavao II., sveti, u Banjoj Luci, 22. lipnja 2003.

8 Juraj Ščetinec, rođen u Koprivnici 1898., studirao političke znanosti u Parizu, umro u Zagrebu 1939.

Mišić,⁹ ordinarij u Mostaru [1912.-1942.] umalo sve to omete. Mladom Čuli pripremio je dekret za župnika u Blagaju. Ondje je trebao nastupiti u službu na Malu Gospu. U zadnji čas biskup izmijeni dekret, ali ne izmijeni namjeru da Čulu zadrži. Nudio mu je župu ili kapelaniju, a on se na svaku ponudu lijepo zahvalio i ustrajno molio da ga pusti na daljnji studij. Stipendija je već prohujala, a pomoći s druge strane nije mogao dobiti. Pouzdao se u svoje misne intencije. Rektor sarajevske bogoslovije P. Antun Prešern uredio mu je da bude primljen u *Canisianum* u Innsbrucku. I ondje se našao svršetkom rujna 1921. To je bilo ono što je ovaj mladi daroviti svećenik i želio. Sistem studija bio je kao i u Sarajevu, samo se radilo dublje i temeljitije nego u Sarajevu. Profesori su mu i u Innsbrucku bili sve sama zvučna imena poznati po svojim udžbenicima i priznati po svijetu. Za dvije školske godine Čule je i disertaciju napisao i ispolgao rigorozne. Tako je 12. srpnja 1923. promoviran za doktora teologije.

Zbog ozbiljnosti studija, strogosti ispita i neuspjelih pokušaja mnogih koji ne zadovoljiše stroge kriterije na rigorozima, insbruški su doktori bili vrlo cijenjeni. A na tom strogom fakultetu Čule je svoje rigorozne položio *summa cum laude* ili *cum applausu*.

Povratak u domovinu

Dr. Petar Čule poslije dvije godine provedene u tuđini vraća se svom hercegovačkom kršu. Kuda će biskup Mišić s tim mladim doktorom? Velike bi biskupije znale što bi s takvom vrsnom silom, a mostarska biskupska kurija u početku ne zna gdje bi ga upotrijebila. Providnost se ipak pobrinula da taj čovjek široke opće kulture, izvrstan poznavatelj klasičnih jezika i svega blaga klasika, dobar znalac nekoliko europskih jezika, veoma skladna svećeničkog i ljudskog držanja dobije mjesto gdje bi sve ove kvalitete ili barem neke od njih mogle biti korisno upotrijebljene. Postao je prefekt Napretkova đačkog konvikta u Mostaru. Potrebno je mlađem naraštaju reći koju riječ o Hrvatskom kulturnom društvu "Napredak". To je bilo društvo koje su osnovali i vodili ugledni Hrvati, a svrha mu je bila širenje kulture među Hrvatima, a posebno pomagati siromašne hrvatske učenike i studente,

---

9 Vidi monografiju *Da im spomen očuvamo*, Mostar, 2000., str. 50-51; također članak "U povodu 100. obljetnice izbora provincijala Alojzija Stjepana Mišića za biskupa u Mostaru", u: *Službeni vjesnik*, Mostar, 3/2012., str. 296-300.

omogućavati im školovanje. Zato je Napredak imao po raznim gradovima đачke domove, koje su po pravilu vodili svećenici, premda se u tim domovima nisu školovali svećenički kandidati. To je društvo niklo u BH i u Sarajevu sve do svoga dokinuća 1945. imalo svoju središnju upravu, a ogranke po cijeloj zemlji. Srbi su imali slično društvo sa sličnom svrhom pod nazivom "Prosvjeta", a također i muslimani pod nazivom "Gajret". Prosvjeta i Gajret imali su u Mostaru svoje srednjoškolske domove, pa je takav dom osnovao i Napredak. I danas stoji ta lijepa i prikladna zgrada u jednoj od najljepših mostarskih ulica koja se nekada zvala Liska ulica, a danas Masarikova [a danas kneza Mihajla Viševića Humskog]. Koja je danas svrha tog zgradi, nije nam znano, ali moramo napomenuti da je od svih đачkih domova u Mostaru, Napretkov bio najljepši, najudobniji i najbolje vođen. Kućanstvo su u njemu vodile časne sestre. Taj je konvikt imao još jednu dobru stranu: bio je od gimnazije udaljen samo nekoliko minuta hoda, a nije mu bila daleko ni učiteljska škola.

Učenici Napretkova konvikta nađoše u dr. Čuli i izvrsna pedagoga i veoma spremna instruktora. Najviše jada učenicima zadaje matematika, pa onda jezici, a dr. Čule bijaše izvrstan matematičar i još izvrsniji poznavalac jezika. Spremno je pomagao svoje konviktorce u tim predmetima, a ostale su predmete mogli i sami lako svladavati.

Ovdje ću ubaciti uspomenu jednoga bivšeg konviktorca. Danas je to čovjek u godinama, a kada je to pripovijedao u prvim poratnim godinama, bijaše to obijestan mlad čovjek, inženjer V. B. Pripovijeda u društvu: "Među nama đacima se govorilo da naš prefekt dr. Čule dobro zna matematiku, a ja velim: baš ću to provjeriti. I u vrijeme učenja zamolim ga da mi pomogne izraditi jedan matematički zadatak iz viših razreda gimnazije, jer da ja tobože ne znam. On pogleda zadatak, a onda sa smiješkom dodade: 'daj ovamo, hrđo'. I za čas ga izradi. Ja sam poslije kolegama rekao: 'zna, pa zna!'"

Napretkovi su konviktorci imali prefekta koji je bio intelektualno spreman, a uz to za njih veoma zauzet i požrtvovan. Zatekao ih je kao slabe učenike, a na kraju prve godine njegova prefektovanja sedmorica prođoše s odličnim uspjehom, a svi završiše s uspjehom razred. I to u gimnaziji koja je bila na glasu sa svoje strogosti. I u kojoj postotak prolaznosti nije bio programiran.

Građani su primijetili te uspjehe, primijetili su ih i ugledni članovi uprave Napretka, a primijetila ih je i uprava gimnazije. I stoga ponudiše dr. Čuli da na gimnaziji predaje filozofiju i francuski. Francuski je predavao kroz kratko vrijeme, a filozofiju dvije godine. Kasnije,

1930. godine, postao je stalan član profesorskog zbora, jer ga je biskup postavio za katehetu na gimnaziji u kojoj je tada vjeronauk bio obvezatan školski predmet. I na dužnosti katehete ostao je sve do 1941.

Nisu to bile jedine dužnosti koje je vršio dr. Čule. Već 1926. imenovan je arhivarom biskupske kurije, a 1937. postaje konzultorom biskupije. Već spomenuti pisac njegove kratke biografije u *Vrhbosni* piše i ovo: "Ovaj kancelarijski rad, koji se u mnoštvu ne vidi, donio je dr. Čuli premnogo žrtava, a Ordinarijatu puno koristi od njegove naobrazbe u teološkim disciplinama."¹⁰

I sama služba katehete na gimnaziji, gdje je trebalo predavati u svih osam razreda, daje čovjeku dovoljno posla i u stanju je zauzeti sve njegovo vrijeme i zaokupiti sve njegove intelektualne snage. A to bi se gotovo moglo reći i za posao koga je dr. Čule obavljao na ordinarijatu. A oba ova posla obavljati, vršiti ih stručno i savjesno, značilo je zaista sebe opteretiti.

I kada se još doda da je dr. Čule rado priskakao u pomoć svećenicima u pastvi, kao vrstan propovjednik rado i često pozivan na svečanosti, a po nekad davao po samostanima duhovne vježbe ili duhovnu obnovu, pomalo dopunjamo predodžbu o njegovoj svećeničkoj aktivnosti. No, ta slika ne bi bila potpuna kada se ne bi spomenulo i ovo. Bio je biskupijski referent za sjemeništa, a to znači bila mu je povjerena briga za svećenički pomladak. A on - poznavajući dobro nakane opće Crkve o odgoju biskupijskog svećenstva zalagao se u tom poslu više nego su mu nalagala službena zaduženja. U pronalaženju i pomaganju svećeničkih kandidata nije se žalio ni umarati ni novčano prazniti, premda u tom poslu nije uvijek nailazio na razumijevanje svoga ordinarija, koji je za sjemeništarce uveo *numerus clausus*.¹¹ (Neka čitatelj ne zamjeri što ova riječ sa svojim prijevodom nije stavljena u akuzativ. Uvijek se navodi u nominativu). No, iako Čule nije nalazio razumijevanje kod biskupa Mišića, nalazio je razumijevanja i pomoći kod onih nekoliko dijecezanskih svećenika koji

---

10 A. ROMIĆ, *nav. čl.*, str. 207. O don Anti Romiću (1903. - 1964.) zbornik radova: LJUBO PLANINIĆ (prir.) *Ponosan i neustrašiv*, Kruševo - Mostar, 2004.

11 Biskup je Mišić pisao rektoru Travničkoga sjemeništa 1939. da se uvede ograničen broj sjemeništaraca u osam razreda: "Prečasno Ravnateljstvo, za potrebe biskupije Mostar-Duvno-Trebinje odsada pa ubuduće ne primajte više preko 33 kandidata gimnazijalca. Kod broja 33 gimnazijalca dječaka za Mostar-Duvno-Trebinje neka ostane." Opširnije u: MARKO PERIĆ, *Hercegovačka afera*, Mostar, 2002., str. 107-108.

su odreda bili na brojčano malim i siromašnim župama. Mnogi su od njih u tom razdoblju između dva rata gradili crkve i župne kuće, popravljali dotrajale, bili u trajnoj građevnoj aktivnosti, ali ipak nisu žalili preko svećeničke "Uzajamnosti" pridonositi za pomladak, na što ih je neprestano poticao i riječima i primjerom dr. Čule.

Ponekad se među svećenicima povela riječ kako dr. Čule nije dao katoličkoj publicistici onoliko koliko je njegov vrijedni talent mogao pružiti? - Njegov spisateljski opus zaista nije velik.¹² Kao mlad svećenik napisao je dvije knjižice: Misli velikih umova o Bogu i vjeri, i Misli velikih umova o Kristu i Katoličkoj Crkvi. Napisao je još koji članak u katoličkim listovima i preveo dva opsežna djela: *Povijest Isusovačkog Reda* od Campbella s engleskoga i *Krist, ideal svećenika*, od Dom Marmiona s francuskoga.¹³ To zaista nije puno za čovjeka koji je riznica znanja, vrhunski intelektualac, koji je zbog znanja jezika u cijeloj Europi kod kuće. No treba se sjetiti njegovih redovitih dužnosti kao katehete, pa njegove službe na biskupskoj kuriji i bit će nam razumljivo da mu je ostajalo malo vremena za slobodno stvaranje. A onda, recimo i ovo. Dr. Čule nije od onih ljudi koji čudom, ponekad drskom smionošću opterećuju papir svojim površnim nezrelim i bezvrijednim proizvodima, pokazujući vrlo malo pismenosti a puno želje da se čuje za njihovo ime...

Biskup

O. fra Alojzije Mišić, mostarsko-duvanjski biskup i trebinjski administrator već je bio zašao u duboku starost. Je li on sebi tražio koadjutora i koga je predlagao, to javnost nije znala. A svatko je vidio da ga nema. Bez pomoćnika je otišao s ovoga svijeta preminuvši iznenada 25. ožujka 1942. Nađen je mrtav za stolom u svojoj sobi. O njegovoj su smrti brzojavno obaviješteni i Vatikan i metropolita vrhbosanski dr. Šarić. U ovakvu slučaju kanonici, a gdje njih nema onda konzultori biraju kapitularnog vikara, koji upravlja biskupijom do izbora novoga biskupa. Biskup je Mišić iza sebe ostavio trojicu konzultora: dr. Čulu, dr. fra Lea Petrovića i fra Borislava Ilovaču. Međutim, samo je Čule bio pravi konzultor, a druga dvojica nisu bili potvrđeni od

---

12 Vidi ANTE KOMADINA, "Spisateljska djelatnost nadbiskupa dr. Petra Čule", u Čulinu zborniku *Za Kraljevstvo Božje*, Mostar, 1991., str. 289-305.

13 Bl. COLUMBA MARMION, *Krist - život duše*, preveo biskup Petar Čule, Đakovo, 1957.; drugo izdanje priredio i s uvodom i bilješkama popratio R. Perić, Split, Verbum, 2008.

Svete Stolice, prema tome nije bilo potrebna kvoruma koji bi izabrao kapitularnog vikara. Stoga se nadbiskup Šarić kao metropolita poslužio svojim pravom i imenovao dr. Čulu kapitularnim vikarom. Sveta je Stolica to imenovanje odobrila i neuobičajeno brzo, svega petnaestak dana poslije pokopa biskupa Mišića, na 14. travnja izabrala dr. Čulu za njegova nasljednika.

Bilo je ratno stanje. Papina nuncija nije bilo više u Beogradu, kao što je uostalom cijeli diplomatski zbor odatle otrprnuo 1941. Negdje početkom svibnja te godine Sveta je Stolica poslala u Zagreb opata Marconea kao svoga izaslanika kod hrvatskog episkopata.¹⁴ I papin delegat 15. V. 1942. brzojavno poziva dr. Čulu na uobičajeni razgovor koji se vodi sa svakim izabranim biskupom prije nego se njegovo imenovanje objavi. Pošto je prigodom toga razgovora dr. Čule izbor prihvatio, imenovanje je objavljeno u *L'Osservatore Romano* 2. lipnja 1942. Papin delegat je brzojavno o tom obavijestio dr. Čulu 4. lipnja,¹⁵ a ovaj je o tom i dalje šutio. Narod u Hercegovini, a ni svećenici nisu o tom još ništa znali. Tko zna jesu li onda i postojale hrvatske emisije Radio Vatikana, a da su i postojale, tko bi ih pratio, kada su radio aparati bili velika rijetkost. Dakle, ni tim putem javnost nije doznala ništa o imenovanju mostarskog biskupa. Međutim, da se o tom imenovanju dozna i da to dobije dimenzije afere, pobrinula se ratna vlada u Zagrebu. Nakon službene objave u glasilu Svete Stolice o biskupskom imenovanju dr. Čule, vlada je razaslala cirkular na sve župne urede u Hercegovini u kojem kaže da Čulino imenovanje za biskupa ne priznaje.¹⁶

14 Sveta Stolica imenovala je 14. srpnja 1941. apostolskim vizitatorom pri Hrvatskom episkopatu u Hrvatskoj benediktinskog opata teritorijalne opatije Montevergine u južnoj Italiji oca Giuseppea Ramira Marconea (1882. - 1952.), koji je sa svojim tajnikom Giuseppeom Massuccijem (1906. - 1964.) došao u Zagreb, 3. kolovoza 1941. Vidi GIUSEPPE MASSUCCI, *Misija u Hrvatskoj*, Madrid, 1967., str. 27, 31. O. Marcone napustio je Hrvatsku 1945., a kroza sve to vrijeme ostao je opat opatije Montevergine i nakon rata nastavio obavljati opatsku službu do svoje smrti 1952.

15 Vidi članak: "Imenovanje don Petra Čule mostarsko-duvanjskim biskupom", u: *Službeni vjesnik*, Mostar, 1/2009., str. 77-89. Također: "Biskup Čule i pročelnik odjela za bogoštovlje Glavaš", u: *Službeni vjesnik*, Mostar, 3/2009., str. 280-282.

16 Pismo razaslano na župne urede u Hercegovini glasi:

"NEZAVISNA DRŽAVA HRVATSKA - MINISTARSTVO PRAVOSUDJA I
BOGOŠTOVLJA - ODJEL ZA BOGOŠTOVLJE

Broj: 5974-B-1942.

Zagreb, 3. lipnja 1942.

I ovdje je potrebno današnjem čovjeku dodati razjašnjenje. Ratna vlada u Zagrebu naslijedila od stare Jugoslavije odnos prema Crkvi. Kao i u staroj Jugoslaviji svećenici su dobivali od države novčanu potporu, a biskupi plaću. I nepriznavanje biskupa Čule od strane vlade u Zagrebu uključivalo je uskratu plaće. Ali, kako je Sveta Stolica zaprijetila svojim mjerama, vlada se ubrzo povukla i novoizabrani biskup odredio je dan svoje konsekracije. Za tu svečanost izabrao je blagdan sv. Franje, 4. listopada. Učinio je tako ne samo zbog toga da se dobije vremenski razmak za izvršenje određenih priprema i što bi trebalo čekati da minu ljetne žege, nego i iz obzira prema ocima franjevcima kojima je na taj način želio dati još jedan jasan znak svoje dobre volje koja je i inače bila trajno prisutna. Nisu to ipak svi shvatili tako. Bilo je onih zaguljenih, koji su valjda na temelju projekcije vlastite duše govorili da im se na taj način Čule želio narugati. A tako nešto mogao je pomisliti i reći samo onaj tko nimalo ne pozna narav dr. Čule, tko ne pozna njegov duhovni ekvilibrij i visoki moralno-asketski stupanj na kojem je sebe uvijek držao i s te se visine nije spuštao ni onda kada su drugi prema njemu pokazivali sirovu bezobzirnost i divlji dušmanluk. I kaljavi inat!

Konsekracija je obavljena u mostarskoj župnoj-samostanskoj crkvi, a vodio ju je vrhbosanski nadbiskup dr. Ivan Šarić uz prisutnost zagrebačkoga nadbiskupa dr. Alojzija Stepinca i opata Marconea. Obadva su nadbiskupa prije dolaska u Mostar primila prijeteća pisma kojima su ih pokušali odvratiti od dolaska u Hercegovinu i od sudjelovanja na ređenju. U pismima je stajalo, ako dođu, "bit će ne samo krvi nego i mesa". To su bili počeci koji će se kasnije iskazati u još luđim i bjensnijim akcijama.

Protivljenje vlade iz Zagreba, pa bojkot predstavnika lokalnih vlasti koje ne htjedoše prisustvovati ređenju, a po ondašnjim su običajima

---

SVIM ŽUPNICIMA MOSTARSKE BISKUPIJE

Ovih dana imenovan je mostarskim biskupom g. Dr. Petar Čule, bez pitanja i saslušanja, čak i bez znanja hrvatske državne vlade. Hrvatska državna vlada ne može primiti do znanja takovo imenovanje na području Nezavisne Države Hrvatske, te će prema tome zauzeti svoje stanovište na obranu državnog vrhovništva u svim odnošajima pro foro civili. - Ovo Vam se stavlja do blagohotnog znanja i ravnanja radi.

ZA DOM SPREMNI!

MINISTAR PRAVOSUDJA I BOGOŠTOVLJA:

Dr. Mirko Puk".

morali, pa prijeteća pisma koja spomenuh, sve su to za mladoga biskupa bila male muke prema teretu koji mu je pritisnuo srce kada je upravo tih dana prije posvećenja gotovo cijela trebinjska biskupija opustošena, ostala bez naroda, a crkveni objekti bez čuvara prepušteni rušenju i uništenju. Na tisuće i tisuće katolika iz istočne Hercegovine ostadoše bez krova, bez imanjanja, beskućnici bez ičega. I od tih ponosnih ljudi preko noći postadoše prosjaci. Bez katoličkoga naroda ostadoše župe: Stolac, Rotimlja, Prenj, Gornje i Donje Hrasno.

Prigodom skromne proslave 25. godišnjice (28. listopada 1967.) biskupovanja dr. Čule ispred okupljena svećenstva pozdravio je biskupa jedan misnik koji je, između ostaloga, rekao i ovo: "Evo 25 godina upravlja našom biskupijom Ordinarij koji pred nama stoji. Nikad se u manje vremena nije više jada izlilo na naš hercegovački krš, nikad u manje vremena nije nad ovim kršom bilo više grmljavine i gromova, nikad valjda u manje vremena nije ovaj krš prenio preko sebe toliko oluja..." To je tako. Oluja je dočekala Čulu na prvim koracima biskupovanja i oluje su se nad njim izmjenjivale kroz sav daljnji tok života, sve do danas. Ove bi riječi sada trebalo opravdati, dokumentirati. Kako bih to lako mogao učiniti kada bi bilo moguće sve kazati. Kada bismo otkrivali svu istinu, mnoge bi njezina pojava uzjarila i uznemirila. Zapjenili bi se dokazujući svoju pravednost, a Čulinu krivicu. Vidjeli smo ih više puta u stanju koje ne dopušta pristup nikakvoj logici, pa ne ćemo dalje ni govoriti...

Kada je dr. Čule imenovan za biskupa, župnik njegove rodne župe, pok. don Ante Romić, napisao je o njemu članak u *Vrhbosni* i završio ga ovim posuđenim stihovima:

Posvetiteljju, vođe vodi, [...]

Kad smjelu riječ im reći valja

Ne pusti im da usta kalja

Ni drhtav glas, ni sraman muk,

Već poput Tvojih miljenika,

Ambrozija, Zlatousnika,

Da viču kad se javi vuk.¹⁷

---

17 A. ROMIĆ, *nav. čl.*, str. 208. Navod iz pjesme "Veliki svećenici" od Milana Pavečića, D. I. (1878. - 1939.).

Valja priznati da biskup Čule i u ratu nije imao "drhtav glas" niti je dopustio da iz oportuniteta njime ovlada "sraman muk", nego je znao dignuti glas za pravednu stvar i kod Negrija¹⁸ i kod Roate¹⁹ i kod Casertana²⁰ i kod mnogih drugih, da zaštiti živote ljudi, bili oni vjernici, inovjerci ili bezvjerci. Poznam prilično tu stvarnost i iz tadašnjih biskupovih nastupa i iz ondašnjega arhivskog materijala. A znam također da je i poslije rata isto tako hrabrim nastupima pokušavao braniti crkvene redove i crkvene institucije, pa i one u kojima članovi danas to namjerno žele zaboraviti.

Naravno, kada je o tom riječ, valjalo bi se prenijeti u ono minulo vrijeme. Teško je bilo imati tako snažan glas koji bi nadvikao grmljavinu oružja, teško je bilo nastupati u ime logike i pravde, kad uskipjela mržnja i suluda pomama potiskuju mirno i zdravo rasuđivanje. Ali, činjenica je da je biskup Čule, ne mjereći opasnost po vlastitu glavu, apelirao i protestirao, zvao pravdu, budio savjest...

Zaustavimo se malo na poslijeratnom razdoblju. U to se stanje danas ne može uživjeti onaj tko je životnu stvarnost započeo kasnije, kada su se strasti stišale, prilike sredile, pravni poredak učvrstio. I danas je poteško, a u onim prvim poratnim danima bilo je nemoguće, vlastodršcima dokazati da im Crkva nije neprijatelj, da ona nema nikakvih političkih pretenzija, da ne sprema nikakve poteze protiv njih. Crkva ni u tom vremenu nije pružala nikakvih razloga da bude sumnjičavo i nepovjerljivo gledana, ali nikakvim lojalnim držanjem nije od sebe mogla otkloniti sumnje. Zato su i crkvene osobe i crkvene ustanove bile izložene neugodnostima, a često i samovolji. Biskup je Čule i opet slao prigovore i proteste. Tako je pisani protest tadašnjem predsjedniku vlade BiH Čolakoviću²¹ gdje mu je predočio kako su časne sestre u Mostaru izložene samovoljnim šikanacijama, a sestre u Ljubuškom ostale u vlastitoj kući tuđinke izložene divljim napadajima i brutalnostima. Otuda, iz Sarajeva, nije bilo odjeka da se za nj zna. Možda je nekakav mig otuda dan mjesnim vlastima.

---

18 Paride Negri (1883. - 1954.), talijanski general, zapovjednik talijanske vojske u Mostaru, 1942./1943.

19 Mario Roatta (1887. - 1968.), general, zapovjednik talijanskih snaga u Drugom svjetskom ratu na okupiranim područjima i u NDH.

20 Raffaele Casertano (1897. - ?), talijanski veleposlanik u NDH (1941. - 1943.).

21 Rodoljub Čolaković (1900. - 1983.), premijer vlade Bosne i Hercegovine (1945. - 1955.).

Napomenimo i ovo. Svećenici mostarskog samostana i župe u onim prvim poratnim danima nisu se usuđivali držati nedjeljom i blagdanima propovijedi, jer je svećenik morao riskirati da svaka njegova riječ, ma kako bila evanđeoska i taktična, bude krivo shvaćena, još krivlje protumačena, namjerno izvrnuta i da je skupo plati. Stoga ih je biskup Čule dispenzirao od propovijedanja, a sam je svake nedjelje dolazio u župnu crkvu i držao katehetske propovijedi i tako kroz duži period obradio cijeli katekizam.

***

Crkvenim se ljudima znalo ponekad reći da im je crkvena služba uhljebljenje, profesija, način egzistencije. I kada bi ih pritislula nevolja, a pružila im se mogućnost ugodna života izvan toga zvanja, svi bi oni, tako se govorilo, priklonili kraju svoje svećeništvo i sve svoje duhovno blago. Bog je htio takvim zamlatinama pružiti drugačije dokaze. Pripustio je takve prilike u kojima su crkveni ljudi morali polagati ispit iz svoje vjernosti Bogu, Evanđelju i zvanju. I Crkva je položila taj ispit. Svećenici su bili posve osiromašeni tako da je onaj misionar u Aziji ili Africi sa svojim stanjem pravi bogatun i gavan prema poratnom svećeniku ovdje, jer su ovdje tada rijetki svećenici ostali na pogolemu teritoriju, jedan se morao brinuti za nekoliko župa, a ništa drugo nije imao osim vlastitih nogu. Tako su svećenici polagali ispit iz svoga zvanja. A polagao ga je i biskup.

Njegovi pisani podnesci vlastima, kojima je nastojao zaštititi redovnike, redovnice, vjerske ustanove i vjernike, pa njegove propovijedi u kojima je nastojao kod svojih slušatelja podignuti vjeru i nadu u Boga, učinili su ga upravljačima teškim i nepoželjnim. A onda je pod jesen 1945. nadošlo i ono poznato Pastirsko pismo. Upravljači su ocijenili kao inicijatore toga pisma nadbiskupa Stepinca i biskupa Čulu. Čulu valjda zbog toga što je u tom Pismu navedeno u obranu širokobrijeških fratara²² da oni nisu oružje prihvaćali kako im

---

22 PASTIRSKO PISMO katoličkih biskupa Jugoslavije, izdano s općih Biskupskih Konferencija, Zagreb, 20. rujna 1945., sadrži i ovaj odlomak: "Tko može dokazati da su toliki na smrt osuđeni katolički svećenici uistinu zločinci, koji zaslužuju smrtnu osudu? Zar su oni svi bili koljači? Tako su npr. u franjevačkom samostanu na Širokom Brijegu poubijani bez sudskog postupka svi franjevci, koji su se tamo nalazili - njih 28 na broju - premda nitko od njih nije uzeo ni puške u ruke, a kamoli se borio protiv narodno-oslobodilačke vojske - kako ih se lažno optuživalo - i premda su gotovo svi bili poznati kao protivnici fašističke ideologije." JURAJ BATELJA, *Blaženi Alojzije Stepinac svje-*

se imputiralo. To se kosilo sa službenom verzijom, a onda i cijelo je Pismo ondašnju vlast jako ubolo i sada je bilo samo pitanje pogodna trenutka i pronalaženje nekoga motiva, pa da plati to pismo onaj koji je ocijenjen kao njegov koautor.

Dana 22. travnja 1948. bez radija i telefona, od usta do usta za nekoliko sati obišla je svu Hercegovinu vijest da je biskup Čule zatvoren u Mostaru. Istraga je nad njim trajala do srpnja, a onda je vrelo hercegovačko ljeto donijelo Mostaru i široj regiji vrelu senzaciju - suđenje biskupu Čuli, javno suđenje pred narodnim sudom.

Suđenje je pratila pažljivo odabrana i posebnim propusnicama opremljena publika. Publika fanatizirana, zlorada, s neiživljenim osvjetničkim i kojekakvim instinktima. Najveća dvorana u Mostaru, kino dvorana, izabrana je za sudište. A među tom publikom kao i pod križem bile su dvije-tri duše koje su sa simpatijama gledale u optužena biskupa. To je ponajprije bio Papin nuncij msgr. Patrick Hurley, msgr. Andrija Majić²³ i tadašnji bogoslov Marko Perić.²⁴ - Nije se sudilo samo biskupu Čuli, on je bio provooptuženi na listi. S njim se sudilo i nekolicini svećenika franjevac i don Mati Nuiću. Svima, koji su s biskupom bili optuženi, pružila se prilika da svoju sudbinu olakšaju tereteći biskupa. I svi su uglavnom tu priliku iskoristili, osim don Mate Nuića. Jedini od suoptuženih odolio je sugestiji, napasti i pritisku. Neki su misnici za usluge pružene optužbi odmah na suđenju oslobođeni i pušteni iz zatvora. Biskup je osuđen na 11 i pol godina robije, don Mate Nuić na 8 godina.²⁵ Osuda je pročitana uz pljesak publike i uz tužno zgleđanje one dvojice-trojice crkvenih ljudi.

Što o tome sada reći? Nije još zgodno govoriti o tom procesu kao i o onom što je procesu prethodilo. No, sada poslije trideset godina može se reći ovo: kada bi se kojim slučajem svi sudionici u tom procesu ponovo našli na svojim mjestima, kao što se nađu ljudi da pro-

---

dok Evanđelja ljubavi, Knjiga 3, Zagreb, 2010., str. 270. I ti su podatci služili za optužnicu protiv biskupa Čule 1948., vidi L. ZNIDARČIĆ, "Biskup Čule u zatvoru i zatočeništvu", u: *Za Kraljevstvo Božje*, str. 152-156.

23 O don Andriji Majiću zbornik radova: ŽELJKO MAJIĆ (prir.), *Sluga dobri i vjerni*, Mostar, 1998.

24 O don Marku Periću, dugogodišnjem tajniku biskupa Čule, i kotorskom biskupu (1981. - 1983.) vidi zbornik radova: ANTE KOMADINA (prir.) *Veličina evanđeoske malenosti*, Mostar, 1997.

25 ŽELJKO MAJIĆ (prir.), *Izvedi narod moj, o Gospode!, Život i djelo mons. Mate Nuića*, Mostar, 2003.

slave tridesetgodišnjicu mature, pa njihov razrednik ponovo sjedne za katedru, a oni posjedaju u klupe - kada bi se tako svi sudionici u biskupovu procesu ponovo našli na svojim mjestima, mislim da bi se svi, osim biskupa i don Mate, osjećali nelagodno. Teško bi im bilo, siguran sam, ponovo odigrati uloge koje su tada imali, ponovo reći što su tada rekli...

Kako je biskupova osuda odjeknula po gradu Mostaru i po Hercegovini? Katolici su bili šokirani i potišteni. A kod pravoslavnih i muslimana odjeci su bili različiti. Jedni slijegali ramenima u znak suosjećanja, a drugi su se euforično naslađivali. One strasti, koje su inače potiskivane, a u ovakvim slučajevima dobiju mogućnost da se zakonito zadovolje i ižive.

A biskup Čule, do tada pritvorenik, a otada osuđenik. Dok je bio pritvorenik pod istragom, još su prema njemu pokazivali izvjestan obzir i istražitelji i milicioneri-čuvari. Mogao je u zatvorskoj ćeliji misiti, moliti brevijar, nositi vlastito odijelo, koje je podržavalo u čovjeku savjest ljudskoga dostojanstva, unatoč svim poniženjima koja redovito prate čovjeka koji se nađe u tim zidinama s malim prozorima debelih rešetaka. A poslije osude ne može više misiti, ni nositi ruho. A ostale misne potrepeštine mora vratiti u biskupiju, mora skinuti vlastito odijelo i obući zatvoreničko. Tako biskup Čule počinje novi komad života koji će trajati nešto više od sedam godina. Postaje pravi zatvorenik, stanovnik nekoliko kaznionica. Nije to bila *custodia honesta* [častan zatvor], kakva se nekad pruža uglednim ljudima, nego pravi pravcati zatvor kakav je vrijedio i za najobičnijeg zatvorenika. *Infandum, regina, iubes renovare dolorem!*²⁶

Dakle biskup Čule bio je osuđen na strogi zatvor kao i drugi slični osuđenici i zatvorski se personal ponekad brižno trudio da biskup Čule zaista i osjeti da on nije ništa drugo nego zatvorenik, koji mora raditi fizičke poslove na koje se teško svikava u drugoj polovici života, nositi, tegliti, vući, naprezati se, pa uz to još ribati zatvorske hodnike i čistiti tzv. sanitarne prostorije. Sve to uz oskudnu hranu, u oskudnoj zatvoreničkoj odjeći, kojom samo pokriva golotinju, a ne pruža zaštitu od studeni. Svoje zatvorske dane počeo je u Sarajevu i početkom listopada 1948. nastavio u Zenici. Tu mu ipak bijaše lakši

---

26 PUBLIJE VIRGILIJE, *Eneida*, II., 3, doslovno: "Ti mi, kraljice, naređuješ da neizrecivu obnovim bol"; prijevod Tome Maretića: "Golemu, kraljice, bol ponoviti mi u srcu veliš".

rad u bačvariji gdje je trebalo naprezati svu muskulaturu u pedesetoj godini života uz blanju i pilu, nego malo kasnije boraviti u samici bez knjiga, bez svećeničkog brevijara i bez posla.

Mogao se ipak domoći slobode uz izvjesne kompromise, ali je odbio.

Dva puta bijaše u opasnosti da u zatvoru završi svoje dane. Prvi put kada je jedan mali broj zeničkih zatvorenika prebacivan u Srijemsku Mitrovicu. To je bilo svršetkom travnja 1951. Prebacivani su u posebnoj željezničkom vagonu uz pratnju. Vagon privezan za redovitu kompoziciju stigao je do postaje Slakovci kod Vinkovaca. Tu je otkopčan, maknut na sporedni kolosijek, čekao daljnji transport. Na taj osamljeni vagon naletio je u noći brzi vlak. I među zatvorenicima i među njihovim čuvarima bilo je mrtvih i ranjenih. Biskup je Čule ostao na životu, iako su četvorica iz njegova kupea poginula. Ostao je u životu, ali i u teškim ranama. Desna noga u kuku iščašena, lijeva poviše gležnja prelomljena. To su bili teški trenutci. Jauk ranjenih razlijegao se u noćnoj tišini slavonskom ravnicom, dok u to zabačeno i mirno selo nije stigla medicinska pomoć i preživjele prebacila i Sr. Mitrovicu u bolnicu.

Drugi put iste godine u studenom jedva je izmaknuo smrti. Vraćen je u Zenicu i tu zbog neugodnih uvjeta života dobio tešku prehladu, pa uz nikakvu njegu naprtio sebi proces na plućima. Život mu je bio došao na rub. Injekcije streptomicina, PAS tablete i snažna konstrukcija zaustaviše proces. Zdravlje je okrpano, ali nikada sasvim popravljeno.

***

Biskup Čule ipak nije odsjedio svih 11 i pol godina u zatvoru. Pušten je prije isteka vremena kazne na slobodu, najprije uvjetnu, a onda potpunu. Jesu li određeni čimbenici usvojili njegovo stajalište, da je glavni razlog njegove osude nepostojeći? Je li njegovu puštanju na slobodu pomogla molba američkih biskupa upućena predsjedniku SAD-a Eisenhoweru²⁷ kada se njegov državni sekretar za vanjske poslove Dulles²⁸ spremao u posjet Jugoslaviji? Tko bi to znao? O tom podnesku američkih biskupa Eisenhoweru pisale su tada naše novine.

---

27 Dwight David Eisenhower (1890. - 1969.), predsjednik Sjedinjenih Američkih Država (1953. - 1961.), republikanac.

28 John Foster Dulles (1888. - 1959.), državni tajnik SAD-a (1953. - 1959.).

Kada su vlasti već po svoj prilici donijele odluku da biskupa Čulu puste iz zatvora, željeli su to urediti tako kao da to učine na njegovu molbu. Stoga su biskupa nagovarali u zatvoru da napiše mobu za pomilovanje, pa da se tako riješe ovoga neugodna zatvorenika. Biskup im je odgovorio da on ne će pisati molbe, jer bi to značilo priznati sebe krivim, a on sebe nikada nije smatrao krivcem. Onda su ga nagovarali da ipak napiše molbu za pomilovanje i da slobodno u njoj navede da se ne osjeća krivim. Biskup je Čule i to odbio. - Ipak su ga konačno pustili na uvjetnu slobodu i odredili mu boravak u franjevačkom samostanu u Tolisi u Bosanskoj Posavini.

Dne 30. listopada 1955. poslije sedam godina, šest mjeseci i osam dana izlazi iz zeničkoga zatvora biskup Čule u pratnji organa SUP-a u malom automobilu putuje iz Zenice prema sjeveru u Tolisu. Iscrpljen je, teško podnosi putovanje. Pratlja je uvidavna pa na nekoliko mjesta zaustavljaju vozilo, da se dojučerašnji zatvorenik malo osvježi, da iz sebe izdahne zatvorski zrak nakupljen u Mostaru, Sarajevu, Zenici i Srijemskoj Mitrovici, a u pluća primi svjež zrak slobodna čovjeka.

Još će dvije godine biskup Čule biti na uvjetnom otpustu, liječiti će se i oporavljati narušeno zdravlje u Zagrebu, Selcu, Korčuli dok se konačno nije riješio i te uvjetne slobode, pa u listopadu 1957. ponovo preuzima upravu biskupije.

Obnova biskupske administracije

Biskupska rezidencija u Mostaru ponovo je vidjela svoga domaćina, biskupije mostarsko-duvanjska i trebinjska svoga poglavara. Imale su ove dvije biskupije i u vrijeme "sede impedita" (u odsustvu ordinarija) dobre i vrijedne administratore, ali unatoč njihovoj vrsnosti, bilo je ovo područje katolicizma sirotno bez svoje prave glave.

Biskup po svom dolasku iz zatvora sve čini da biskupija poslije dugih godina opet počne živjeti redovitim životom. Imenuje osoblje potrebno za administraciju u biskupskoj kuriji, imenuje konzultore biskupije i dekane na terenu. Uskoro počinje s kanonskim pohodima župa i s krizmama. Mnogi ga župnici dočekuju na način kojim je svijet od davnina naviknut dočekivati biskupa: izlaskom brojnih župljana preda nj najprije na konjima, a kasnije s automobilima. On neprestano ističe da mu nije potrebna nikakva pompa, nego da želi nečujno doći i otići. Župnici su mu, međutim, znali reći da poštuju njegovu osobnu skromnost, ali ovakav doček biskupa svijet smatra religioznom aktom, javnim priznavanjem vjere i privatna skromnost mora to uvažiti.

Biskup se zdravstveno lijepo opravlja. Reparira se i fizički i psihički.

Odmah po izlasku iz zatvora šalje papi Piju XII. brzojav s izrazima odanosti. I nikada ne propušta nijednu zgodu, a da nasljednicima sv. Petra ne istakne svoju odanost. On u Papi, to se od njega često čuje i u privatnim razgovorima i propovijedima, gleda namjesnika Kristova, tvrđavu pravovjernosti i garanta crkvenoga jedinstva. Kada je postao posve slobodan, 1958. odmah žuri u Rim u pohod *ad limina*. Ali ondje više ne nalazi Pija XII. koji ga je imenovao biskupom, nego prispijeva u Rim upravo u trenutku kada je izborni kolegij kardinala izabrao novoga papu Ivana XXIII. Tako prisustvuje i krunidbi novoga Pape.

Novi je Papa uskoro najavio saziv Koncila. Otpočele su pripreme za taj povijesni skup, ustanovljene su pripravne komisije, pa je u jednu od tih komisija imenovan članom i biskup Čule.²⁹ Zato u tim predkoncilskim godinama biskup mora često putovati u Rim na sjednice.

***

U cijeloj se biskupiji obnavljaju crkveni objekti ili podižu novi. Popravljaju se kuće, uređuju crkve, posuvremenjuje se njihova nutrina tako da svaka crkva ima potreban namještaj kao ispovjedaonicu, klupe i sl. U cijeloj je biskupiji, i trebinjskoj i mostarsko-duvanjskoj, natjecateljski zamah izgradnje. Pri svim tim pothvatima sudjeluje i biskup Čule. Savjetom i poticajem svugdje, a gotovo svugdje novčanom pomoći. Pri svršetku svake godine u *Vjesniku biskupije*³⁰ donosi pregled radova na crkvenim objektima u biskupiji, pa time sve potiče na rad.

Vodi brigu i nad katehizacijom djece i mladeži. Potiče svećenike da to shvate kao bitan dio svoje svećeničke službe, pa kod krizmanih

---

29 TOMO VUKŠIĆ, "Biskup Čule i Drugi vatikanski sabor", u: *Za kraljevstvo Božje*, str. 201-260.

30 Od 1958. godine, kako je biskup Petar Čule izišao iz zatvora, izlazi *Službeni vjesnik Mostarsko-duvanjske i Trebinjske biskupije* koji je 1959. naslovljen: *Obavijesti Biskupskoga Ordinarijata u Mostaru*; 1960. godine: *Obavijesti i Naredbe Biskupskoga Ordinarijata*; 1967. godine: *Dijecezanski Vjesnik (Okružnice i Službene vijesti) Biskupskoga Ordinarijata*; 1971. godine: *Službeni vjesnik Mostarsko-duvanjske i Trebinjsko-mrkanjske biskupije*; 1989. do 2006. izlazi zajedničko službeno glasilo Metropolije vrhbosanske pod nazivom *Vrhbosna*. Od početka 2007. godine izlazi dijecezansko glasilo pod naslovom: *SLUŽBENI VJESNIK biskupijâ Mostarsko-duvanjske i Trebinjsko-mrkanske*.

pohoda pomno ispituje vjeronauk provjeravajući ne samo koliko dje-
ca i mladež znaju katekizamskih odgovora napamet, nego koliko su
poučavani da shvate vjerske istine, kako bi im vjera bila razumno
služenje - *rationabile obsequium*. Tako nastoji ustanoviti nivo vjer-
skoga znanja kod mladeži, a i to kolikom su savjesnošću i spretnošću
katehizirani.

Odgoj dijecezanskoga klera i početak hercegovačkoga slučaja

Spomenuto je već prije kako je dr. Čule od prvih svećeničkih dana
vodio brigu o odgoju dijecezanskoga klera. To je još više nastavio
kada je postao biskup. No, nije mogao žarče to željeti nego i prije,
nego je kao biskup oko toga mogao još bolje raditi, jer mu više nit-
ko nije pravio smetnje, niti nametao tzv. *numerus clausus*. Ta nje-
gova zauzetost kroz cijeli život oko odgoja biskupijskoga klera nije
bila rezultat nikakvih njegovih prohtjeva, nego je dolazila iz želje da
time udovolji nakanama i željama Crkve, a kao biskup znao je da mu
to nalaže biskupska služba. Crkva je već nekoliko stoljeća prije Čule
stavljala u dužnost biskupima da odgajaju biskupijski kler i Trident-
skim koncilom [1545.-1563.] obvezala ih da za odgoj klera moraju
ustanoviti i sjemeništa. Dakle, brigom za odgoj klera biskup Čule
čini ono što čini i svaki drugi biskup, ali možda s manje uspjeha. On
se brine ne samo da biskupijski kler brojčano naraste, nego da se i
kvalitetno podigne, pa nekolicini mladih sposobnih ljudi omogućuje
odlazak u inozemstvo na daljnje usavršavanje. Tako biskupija dobiva
stručnjake u pojedinim teološkim granama.

Dakle, velikom brigom biskupa Čule broj dijecezanskih svećenika
naglo raste, a prostor na kojem dijecezanski kler djeluje postaje ža-
losno tijesan. Od ono malo župa koje pastorizira dijecezanski kler,
nastoji cijepanjem stvoriti nove, a time i nova radna mjesta, ali to je
sve premalo.

U Tobijinoj Knjizi piše kako je stari Tobit unatoč svojoj dobroti za-
pao u nezdravlje i u siromaštvo. A onda se sjetio da se kod Gabaela,
sina Gabrijeva u Ragesu nalazi njegovih 10 posuđenih talenata. I šalje
tamo sina Tobiju da posuđeno donese prema zadužnici koju je Gaba-
el u svoje vrijeme potpisao.

Nešto se slično dogodilo i u mostarskoj biskupiji. Godine 1899. ta-
dašnji mostarski biskup fra Paškal Buconjić u dogovoru s franjevač-
kom provincijalnom upravom predlaže Svetoj Stolici koje će župe
biti za biskupijski kler. Sveta Stolica njegov prijedlog usvaja i donosi

odluku koja ima biti *firma et stabilis* - "čvrsta i trajna" o raspodjeli župa. Budući da u tadanjim uvjetima upravljanja biskupijom broj dijecezanskih svećenika nije narastao, franjevci su 1922. zatražili od Svete Stolice da im se daju na upravu i one župe, koje su odredbom iz 1899. predviđene za dijecezanski kler. Sveta Stolica im molbi samo djelomično udovoljava. Daje im te župe *ad nutum S. Sedis*. To znači "do volje Svete Stolice", tj. do drugačije odredbe. Drugim riječima bile su im te župe posuđene na upravu. Da im je to Sveta Stolica htjela dati u trajno vlasništvo, dala bi im s drugačijom formulacijom. I biskup Čule 1965. moli Svetu Stolicu da se te župe vrate onima za koje su i predviđene, tj. biskupijskom svećenstvu.³¹ Franjevci su se tome usprotivili i tako je nastao spor koji još traje.

Da je sin jedinac ostao jedinac, ne bi bilo nikakve nevolje oko podjele očevine. Ali, rodio se i drugi sin. Rodio se - i sada taj stariji, privilegirani ne može se pomiriti s tim da i mlađi brat zakonito postoji i ima svoje pravo. Dijecezanski se kler tu rodio po nakani, želji i volji Crkve. I biskup Čule ništa nije poduzeo što ne bi i svaki drugi biskup na svijetu poduzeo. Nisu to mogli shvatiti oni kojima se od novicijatskih dana stalno meće u glavu kako su njihove stoljetne pozicije nedirljive i kako je njihov monopol pastve do vijeka osiguran. I započe žestoka ofenziva na biskupa Čulu: potpisana i nepotpisana pisma, delegacije iz franjevačkih župa, nekada manje nekada više brojne, a redovito nasilnički raspoložene.

Jedan dio redovnika koristi i privatne susrete i propovijedi i duhovne vježbe i pisanu riječ da kod svega svijeta ugled biskupa i kao osobe i ugled biskupske službe slisti do ništa. I postiže to. Na nekoliko mjesta prigodom dijeljenja sv. krizme njihovi vjernici pokazuju da su "pouke shvatili".

Samo jedan primjer shvaćene pouke. Jednoga dana u popodnevним satima razjarena skupina težaka provali u zgradu biskupije. Biskup se nalazio u kapelici. Provalili i tamo. Te vjernike, na poseban način formirane i odgajane, nije sakralni prostor smetao da se na biskupa deru, viču, izbacuju pogrdne izraze i da mu tu u svetištu psuju sveti-nje! Nije to teško bilo postići. Teže je naći 10 osoba koje će ispovijedati prve petke, nego 100 osoba koje će psovati i to i drugo. Iz povijesti znamo da su sektaši uspijevali postići da devastiraju crkve u koje su prije toga pobožno gledali, da uništavaju slike i razbijaju kipove pred

---

31 Vidi: "Biskup Čule i hercegovački franjevci", u zborniku: *Za Kraljevstvo Božje*, str. 329-359.

kojima su se prije toga molili, da su i posvećene hostije nogama gazili... Takvi su vjernici slika svojih pastira.

Nije čudo dokle su se ti pojedinci i skupine ponijeli prema biskupu Čuli i divljački i suludo. Nisu ga tukli, ali su ga nastojali i poniziti i moralno uništiti ne birajući sredstava, odnosno nekada pomno birajući momente, poteze i riječi kako bi ga što teže pogodili.

Tko pogleda u biskupijskom arhivu pisma i dopise i vođa i vođenih, vidjet će i po stilu i po sadržaju i po rječniku da tu nedostaje ne samo onaj minimalni respekt koji i inovjerci, pa i bezvjerci pokazuju prema vjerskom predstavniku, nego ponekada u tom se pisanom materijalu ne može naći ni ona najosnovnija građanska pristojnost koju pokazuje čovjek prema čovjeku, pa makar mu taj bio i protivnik. Tu je pravo natjecanje tko će biti siroviji, divljiji i bezočniji u pristupu, u oslovljavanju, u izrazima...

Onaj tko ništa ne zna o sukobu u Hercegovini, morao bi imati na pameti ovo:

a) zainteresirane strane mogu dokazivati svaka za sebe pravednost i pravovaljanost svoga stajališta, ali kada netko treći, na koga su se obojica pozvala, izreče presudu, onda bi logika tražila da se obojica koja su u sporu, pokore pravorijeku toga trećega. U ovom je slučaju upravo to izostalo. I zato se nevolje i dalje gomilaju;

b) ni biskup Čule, ni branitelji njegova stajališta nisu iskorištavali propovijedi i pouke da pred narodom opravdavaju svoje gledište, a kamoli da su onu drugu stranu u javnim govorima omalovažavali i obezvrjeđivali. A druga strana nije štedjela ni rječnika ni truda da biskupa i biskupijske svećenike prikaže u najgorem obliku;

c) biskup i biskupijsko svećenstvo - neka se pogledaju dokumenti - nisu se služili onim narogušenim i zapjenjenim rječnikom, kojim se često služila druga strana;

d) ona druga strana predbacivala je biskupu mnogo puta juridičku krutost, paragrafsko nemilosrđe, anakronično posizanje za crkvenim kaznama itd. A da su se oni slučajno našli na mjestu biskupa Čule, s punom svijesti da i pravda i pravo i crkveni pravorijek stoje uz njih, a da se Čule našao na njihovim pravno i crkveno nesigurnim pozicijama, kako bi oni biskupa Čulu samljeli paragrafima, cenzurama i ekskomunikacijama!

Kada nepristran promatrač sve ovo vidi, nije mu teško doći do razumna zaključka.

U biografiji sam morao dodirnuti dvije neugodne epizode: biskupovo suđenje i hercegovački slučaj. I u jednoj i u drugoj stvari lako je govoriti istinu, ali teško je s njom izlaziti u javnost, jer... Nisam imao nakanu nikomu tjerati crvenilo u lice, ali sam onu najmanju dozu istine morao pustiti na svjetlo.